

I-es indulásra jogosító licenceket: a 2004/05-ös szezonban például a Diósgyőr a Balaton FC, a Pápa pedig a Lombard Haladás jogán indulhatott az első osztályban. A futballabszurd mementói pedig az üresen álló stadionok, amelyek ott porlanak a magyar puszták közepén (Akasztó) vagy a Duna mentén (Dunaújváros).

Alapvetően a játékosok helyzete sem változott meg az elmúlt száz évben. Az élvonalbeli magyar futballisták életszínvonala mindig meghaladta az átlagot, de a focisták folyamatosan méltatlan helyzetbe kényszerültek. Az elmúlt évtizedekben számos NB I-es klub ment csődbe, és ma talán egyetlen olyan futballklub sem akad Magyarországon, amely a rendszerváltás óta folyamatosan és időben ki tudta volna fizetni a játékosait, a focisták állandó kiszolgáltatottságban léteztek. Ez azonban a két világháború között sem volt másként: a Bocskai profi játékosai között akadtak, akik a legnagyobb sikerek idején is szikvízgyártócéget alapítottak vagy éppen malacokat neveltek. A legszomorúbb mégis Markos Imre története. A futballista 240 NB I-es mérkőzésen lépett pályára a Bocskai színeiben, amivel klubrekordernek számított. Mégis elhagyta a klubot, mert nem véglegesítették villanyóra-leolvasói állásában, amely legalább fix nyugdíjjal kecsegtette. Inkább a francia Reimsbe igazolt, ahol a magyarországi fizetésének tizszeresét kereste meg.

A gazdasági folyamatok mellett szembetűnők a politikai analógiák is. A trianoni döntést követően a sport (és a futball) szerepe felértékelődött, a hivatalos ideológia számára rendszeres hivatkozássá vált. „Ha azt akarjuk, hogy Magyarország ismét nagy és erős legyen, erős, a fájdalmakat könnyen elviselő emberekre van szükségünk, ezt pedig [...] a trianoni béke által ránk szabott szűk korlátok között csak a sporttal tudjuk elérni” (88. old.) – idézi a szerző a DEAC főtitkárának 1926-ban elhangzott szavait. De ez a toposz olyannyira eleven volt, hogy még a zsidó alapítású DKASE vezetői is „nemzeti retorikával” próbáltak támogatást szerezni maguknak 1925-ben: „A serdülő ifjúságot [elvontuk] a kávé-

házak, korcsmák testet-lelket öló levegőjéből, kivittük az Isten szabad levegőjére és a test edzése által a lelkét is úgy formáltuk és formáljuk át, hogy önmagától kényszerül józan, hazafias gondolkodású hasznos polgárává válni megcsönkített hazánknak.” (164. old.) Az előbbi szöveg modern verzióját hallhattuk már Csank Jánostól (aki gyakran beszél a futballutánpótlás kapcsán a plázák elszívó erejéről) és Orbán Viktortól is (lásd: „romkocsmákban merengő bölcsészek”). A testnevelés fontossága az országot 2010 óta irányító Orbán Viktornál kezdetektől fogva hangsúlyos. A miniszterelnök rendszeresen beszél a sport „jellemformáló erejéről”, s kormányának egyik első intézkedése volt a mindennapos testnevelés bevezetése az általános iskolákban. „Sikeres, erős országhoz egészséges emberek kelleneek” – mondta erről az MTK 125. születésnapján elhangzott beszédében, amelyben elsősorban a tömegsport szerepét emelte ki. (www.youtube.com/watch?v=Mwn6z_3wFjE)

A jelenlegi futballmodell tehát – szakítva a Horthy-korszakra jellemző romantikus professzionalizmusellenességgel – a harmincas évek revizionista, a testkultuszt előtérbe helyező retorikáját vegyíti a szocializmus állami támogatásra épülő gyakorlatával. Így épülnek egyre-másra a stadionok Magyarországon, igaz, egyelőre konganak az ürességtől. S miközben a nagyerdei egy szakmai zsűri szavazatai alapján a világ negyedik legjobb stadionja lett a tavaly átadottak között (www.origo.hu/sport/magyarfoci/20150220-negyedik-a-nagyerdei-stadion-a-vilag-tavaly-atadott-arenai-kozott.html), létrejöhetett egy olyan színvonalas kötet, mint a *Riválisok*, amely a címlap tanúsága szerint a Nagyerdei Stadion 2014-es avatójára jelent meg. A felhőtlen örömhöz már csak egy dolog hiányzik: a jó futball.

Kőváry Zoltán: Pszichobiográfia

TÖRTÉNET, ELMÉLET, MÓDSZERTAN ÉS ALKALMAZÁS

Oriols és Társai, Bp., 2014., 260 old., 3570 Ft

A kérdést, hogy ki a hitelesebb narrátora életünknek, mi magunk, életrajzíróink, pszichoterapeutánk vagy száz évvel később születő pszichobiográfusunk, nehéz megválaszolni. A problémát a nemrég tragikus hirtelenséggel elhunyt Tengelyi László is boncasztalra vonta, arról beszélve, hogy az életünknek vagy legalább életünk történetének szerzői vagy csupán társszerzői vagyunk-e, s ennek milyen következményei vannak identitásunkra, választásainkra, felelősségünkre, bűneinkre nézve. Nos, akár hiszünk, akár nem abban, hogy ezekre a kérdésekre van kitüntetetten érvényes válasz, ha érdeklődünk a téma iránt, akkor Kőváry Zoltán 2014 második felében megjelent könyve jelentős adalékot kínál a probléma tanulmányozásához.

Kőváry Zoltán második monográfiája logikus folytatása 2012-ben megjelent, doktori disszertációból kinőtt könyvének, amely a *Kreativitás és személyiség. A mélylélektani alkotáselméletről a pszichobiográfiai kutatásig* címet viseli. A szerző hosszú évek óta foglalkozik az alkotás, alkotói életút, művészetszociológia és klinikai pszichológia találkozási pontjainak feltárásával. Kőváry bölcsész végzettségű gyakorló terapeuta, maga is alkotóművész, a *The Trousers* zenekar frontembere, így mind alkotói, mind alkotásesztétikai, mind pedig alkotás-lélektani kérdésekben igen járatos.

Jelen könyve a pszichobiográfiai megközelítés legátfogóbb magyar nyelvű corpora, amely nagyon alaposan, sok oldalról: történeti, módszertani, kritikai közelítéssel nyúl tárgyához. De mit is takar a címben szereplő, talán bonyolultnak tetsző szóösszetétel: pszichobiográfia? Jelenzően híres, paradigmatiszma-személyek élettörténetének tudományos,

KISS TIBOR NOÉ

pszichológiailag megalapozott elemzését, értelmezését, abból a célból, hogy koherens, tudományosan alátámasztható narratívába illeszkedjék.

A könyv felépítése jól szerkesztett, logikus és követhető. Két nagy részre tagolódik, az elsőben megismerjük a módszer történetét, elméletét és módszertanát, a másodikban pedig három híres személy: Csontváry, Nietzsche és Jung pszichobiográfiáját olvashatjuk, amelyekben mintegy működés közben tanulmányozhatjuk a módszer mibenlétét, illetve ítélni meg ki-ki saját mércéje szerint magyarázó érvényét.

A manapság legfőképpen Amerikában népszerű módszer mint kutatási eszköz ki máséhoz, mint Sigmund Freudhoz kapcsolódik, akinek nagyjából száz éve, 1910-ben jelent meg híres tanulmánya, a *Leonardo da Vinci egy gyermekkori emléke*, amelyben a festő személyes visszaemlékezéseiből, életrajzi adatokból és művei nyomán Freud „megfejtette” Leonardo személyét, zsenijének mibenlétét, képei „értelmét”. Később az analízis atyja több más művészéletrajzot is megalkotott, így Michelangelót vagy Dosztojevszkijét. A módszer a „művészetpszichológiát kedvtelésből űző pszichoanalitikusok” körében igen népszerűvé vált, a XX. század második felében, a nomotetikus szemlélet (vagyis a sok személyt néhány változó alapján mérő kérdőíveket, statisztikai-kvantitatív módszereket alkalmazó perspektíva) előretörésével azonban egy időre kegyvesztett irányzat lett a személyiségpszichológiában. Majd a nyolcvanas, kilencvenes években, az ún. „narratív fordulat” nyomán a figyelem újra a pszichobiográfiai kutatás felé fordult, és mára az ilyen jellegű kutatások valóságos reneszánszukat élik, tudjuk meg Kővárytól.

A módszer történeti előzményeit áttekintő fejezet elsöprő adatgazdagsággal követi végig a kacska-ringós történetet, amely a modern, kimondottan eklektikus eszköztárat alkalmazó pszichobiográfia kialakulásáig vezetett. A megközelítés az életrajzírásból, patográfiából és a filozófiából ered. A szerző felhívja a figyelmet, hogy az irodalmi és pszichológiai életrajzírás közé nehéz egyértelmű határvonalat húzni, hiszen

mind az író, mind a pszichológus „a viselkedés mozzgórugóit” igyekszik transzparenssé tenni, ráadásul gyakran hasonló eszközökkel. Freud maga sem volt híján szépirói tehetségnek, művész-esettanulmányai kidolgozott pszichonyomozásként olvashatók: megkreált, fikcionalizált és velejéig a retorikában fogant történetek, amelyek olvastán ráadásul azt érezhetjük, hogy most végre megtudunk valami „piszkosat” a híres művésztől. Ezzel kapcsolatban idézi Kőváry Fathali Moghaddam amerikai pszichológusprofesszort, aki szerint a pszichológia az életrajzokkal foglalkozva gyakorlatilag képtelen olyan kritériumrendszert felmutatni, amelynek alapján az irodalomtól megkülönböztethető volna.

A pszichobiográfia módszerét a későbbiekben olyan világhírű pszichológusok munkássága szabta mai formájára, mint Allport, Murray, Erikson és Dan P. McAdams. *A személyiség alakulása* című könyvéről ismert Allport külön monográfiát szentelt annak, hogyan lehet személyes dokumentumokat érvényesen felhasználni a pszichológiai kutatásban. Henry Murray, a híres TAT teszt (*Thematic Apperception Test*) megalkotója szintén jelentős alakja az idiografikus személyiségkutatásnak. Első pszichobiográfiai munkáját a *Moby Dick* írójáról, Herman Melville-ről írta, majd 1938-ban publikálja később perszonológia néven híressé vált elképzeléseit, az *Explorations in Personality*t, amelyben az élettörténeti kutatások fontosságát hangsúlyozza. A többek között az életrajzokhoz kapcsolódó normatív krízisek koncepciójáról ismert Erik Erikson pedig Hitlerről, Gorkijról és Lutherről is írt pszichobiográfiai elemzéseket, utóbbiról szóló, 1958-ban megjelent könyvét az úgynevezett pszichohistória alapító írásaként tartják számon.

Mindemellett azonban az irányzatot jelentős filozófiai szemlélet is jellemzi, gyökéretének egy izmos csövája a XIX. század végének életfilozófiájából, a Dilthey-féle szellemtudományból, illetve a gadameri hermeneutikából és a hermeneutikai kör fogalmából ered. A már említett narratív fordulatban pedig Paul

Ricoeur nagy hatású munkássága nyomán az önazonosság elbeszélte jellege, az ún. narratív identitás koncepciója is vitális infúzióként szolgált az elmúlt század közepén Csipkerózsika-álmát alvó irányzat számára.

A kötetben helyet kapott egy, a pszichobiográfia magyarországi történetét – a pszichiátria, a pszichológia és a pszichoanalízis hozzájárulását a módszerhez külön szálakon – bemutató fejezet is, amelyben sok szó esik többek között Csáth Gézaról vagy Liszt Ferencről. Megtudjuk például, hogy előbbi – aki maga is foglalkozott pszichobiográfiával – az utóbbi életútjának elemzésekor a zeneszerző legfőbb tulajdonságának a rászózkodás képességét tartotta, s ebből bontotta ki Lisztnek és művészetének értelmezését.

A módszertani fejezet egészen transzparenssé teszi a műfaj működését – lássunk egy-két izgalmas elemet a bemutatott, igen gazdag szempontrendszerből. A pszichobiográfia fontos elve például, hogy aki egy híres ember életútjához nyúl, kerülje a túlzott bevonódást. Ezért az ajánlás az, hogy lehetőleg se túl pozitív (Teréz anya), se túl negatív (Hitler) ne legyen a választott figura, ellenben az „ambivalencia” a legüdvösebb kiindulópontja az elemzőnek. Ez már önmagában sok kérdést vet fel, hiszen éppen azon történelmi figurák megértése foglalkoztatja leginkább az utókort, akik nagyon is negatívak, sőt „ördögiek” voltak. Nemhiába született annyi elemzés Hitlerről vagy Sztálinról – ezek szerzői vajon nem is tudtak pártatlanok maradni? Nem is beszélve arról, hogy semmilyen kutatásnak (bármilyen tudomány legyen is) nem tesz jót a túlzott érzelmi bevonódás.

Mindenesetre ezután fel kell tárni, hogy mit jelent saját életutunk, identitásunk szempontjából az adott személy. Kőváry megemlíti például, hogy az általa vizsgált figurák már gyermekkorában nagy hatással voltak rá, de az intellektuális vonzódáson túl valami furcsát is talált bennük. Ez teremt meg „egyfajta jól kezelhető pszichológiai távolságot” – fogalmaz. Ha tehát tisztáztuk saját szerepünket a történetben, akkor kutatási kérdéseket, munkahipotéziseket fogalmaz-

hatunk meg, amelyek témák, jelentős epizódok, „talányok” köré szerveződhetnek. Ilyen lehet például, hogy Nietzsche számára bizonyos csalódások miatt Wagner „co-playerből” „counter-playerré” (vagyis szellemi társból ellenséggé) vált, ami egész identitását átformálta.

Fontos továbbá a megfelelő adatgyűjtés. Kőváry leírja, hogy ahol csak lehet, elsődleges forrásra kell támaszkodnunk, ha azonban csupán másodlagos forrás áll rendelkezésünkre, tisztáznunk kell a szerző viszonyát a protagonistához. Ehhez – úgy tűnik számomra – szinte egy újabb pszichobiográfiát illenék előbb végezni, hiszen hogyan más-hogyan tudnánk feltárni az illető például ellenséges viszonyát választott alakjához. Nem is beszélve arról, hogy kétséges vállalkozás érzelmi viszonyokat kiolvasni a sorok közül, még inkább verifikálni, amire rátaláltunk.

További elemzési szempont W. T. Schultz fogalma, az ún. prototipikus szcéna, amely valószínűleg kulcsmomentum lehet egy-egy híres életút megértésében, ilyen például a 24 éves Salvador Dalí 1929-es találkozása későbbi feleségével, Galával, amely nagy hatással volt későbbi életére és művészetére egyaránt. Egy másik izgalmas gondolkodó, Rea Carlson a híres amerikai érzelempszichológus, Silvan Tomkins forgatókönyv-konceptióját alkalmazta, abból indulva ki, hogy az emberek ugyanúgy rendezik és konstruálják életük személyes drámáját, akár a színművek írói. Fel kell tárnunk tehát az élettörténet koherens mintázatait, epizódjait (például egy nő mindig ugyanolyan típusú férfiakat választ), és azok alapján azonosíthatjuk a protagonista személyiségét leginkább meghatározó forgatókönyveket.

A szerző sokszor hangsúlyozza, hogy mivel a gyerekkor nagyon ingoványos terület, óvakodjunk a túlzott spekulációtól. Kérdés azonban, amely a könyvben is feltételezik, hogyan lehet a pszichobiográfiai értelmezések érvényességét igazolni? Hiszen egy terápiában megalkotott élettörténet helyessége a tünetek megszűnésén áll vagy bukik. Na de száz év után? Kőváry is felhívja a figyelmet, hogy egy pszichobiográfiai

történet hiába plauzibilis, attól még nem biztos, hogy igaz. Bár a módszer számos validálási szempontot működtet, nem sikerül meggyőzően érvelni amellett, hogy ezek valóban garantálhatnak bármiféle hitelességet. A kérdés már eleve ott problémássá válik, hogy kinek a számára érvényesek ezek a narratívák? Mi lenne, ha a szerző foggal-körömmel tiltakozna ellenük? Elemezhetünk-e ugyanúgy egy életutat, mint egy műalkotást, vagy mint egy tünetet? Mennyiben interpretálható egy ember szőröstül-bőröstül, van-e az életútnak igazsága?

Freud mindenesetre még problémamentesen azonos módon interpretálta az álmokat, mint a tüneteket, a műalkotásokat és az emberi pszichét. Hiszen az volt a kiindulópontja, hogy a neurózis, az álom és a költő fantáziái ugyanabból a tudattalan anyagból származnak, a különbség csupán a feldolgozás módjában rejlik. Amíg a művész ugyanis képes saját látomásait kreatív transzformációval a valóság struktúráihoz kapcsolni, így megoszthatóvá, jelentésselivé alakítani őket, a neurotikus csupán elborítja a lélek mélyrétegeiből feltörő félelmetes világ.

Egy táblázatban a szerző összehasonlítja a „jó” és a „rossz” pszichobiográfia jellemzőit. Az előbbié a meggyőzőerő, a megfelelő narratív struktúra, az átfogó jelleg, az adatok konvergenciája, az azonnali koherencia, a logikusság, a konzisztencia és az életképesség. Ezek a szempontok, bár számosak, igen szubjektívnek tűnnek. Hiszen éppen a tudományok narratív perspektívából való szemlélete érteti meg velünk, mennyire ingoványos a múlt, legyen az egy emberé vagy Magyarország történelméé, elég, ha csak a jelen kormány emlékezetpolitikájára és a legújabb iskolai tankönyvekre gondolunk. Főleg, ha egy ember pszichés státuszára próbálunk következtetni halála után! Ráadásul Kőváry elemzéseiből úgy tűnik, attól függően, hogy az elemző milyen tudományterületről érkezik (pszichológia, pszichiátria, pszichoanalízis) gyökeresen más személyiségképet állíthat fel. Melyik akkor az „igaz”? Nem is beszélve arról, hogy esztétikai szempontból édes mindegy, hogy Dalí

mikor ismerkedett meg Galával, vagy Csontváryra hogyan hatott a szege-di árvíz, mert a műalkotás önmagában áll, eloldódva bármiféle alkotói szándéktól.

A könyv két aspektusa azonban mindenképpen figyelemre méltó. Az egyik fejezetben adalékot találhatunk a természettudomány kontra hermeneutika vitához, amely a pszichoanalízis körül robbant ki, és a Habermastól származó örökzöld megfogalmazás („Freud szcientista önféltreértése”) fémjelezte. Kőváry azonban innen elindulva alkalmas ürügyet talál arra, hogy a pszichológiában manapság megfigyelhető természettudományos fordulat kritikáját adja. Az idegtudományok előretörésével ugyanis olyan érdekes hibridekkel találkozhatunk, mint a neuro-pszichoanalízis vagy a neurofenomenológia, amelyek ezen humán tudományok idegi hátterét, összefüggéseit igyekeznek felderíteni. A szerző azonban úgy gondolja, számos jelentős gondolkodóval egyetemben, hogy az ember történeti-interpretatív megértése számos olyan fogalmon keresztül vezet, amelyek „nem egyeztethetők össze a természettudományos paradigmával”. Egy „nagy idegtudományi lufi közepén vagyunk”, idézi Kőváry az amerikai Sydney Pulver pszichoterapeuta pszichiátert. Mint szintén a szakmában dolgozó szakember, magam is osztom Kőváry aggodalmait, amelyek azzal függnek össze, hogy az idegtudomány mintha az egyetlen lehetséges magyarázóelvként akarná pozicionálni magát.

Ha már tudománypolitika, akkor még egy releváns probléma bujkál a könyv sorai között, amely nagyon is összefügg az előzővel. Ez pedig a pszichológus-, pszichiáterképzés kérdése. Kőváry hangsúlyozza, hogy a képzés jelenlegi formája nem elégséges ahhoz, hogy művészek, tudósok, történelmi személyiségek élettörténeti mozzanatait értékelni tudjuk. Ismernünk kell ugyanis a korszak kultúráját, szokásrendszerét, a történelmet, tehát az egész történeti-kulturális horizontot, amelyben a megérteni kívánt figura élt. Én ezt odáig tágitanám, hogy egy terápiában a kortárs páciensünk megértéséhez is nagyon sokat adhatna a kultúra ismerete,

amelyben élünk. Freud és pszichoanalitikus követői széles körű kulturális műveltséggel rendelkeztek, mi több, pszichoanalízis és kultúra szétválaszthatatlanul összekapcsolódott. Mára azonban az egyetemi alapképzésben jelentősen háttérbe szorult az

a szemlélet, amely az emberi psziché kérdéseire a kultúrán, irodalmi műveken, mítoszokon, zenén, történelmen keresztül próbálna elvezetni a hallgatókat. Kóváry Zoltán műve azért is olyan jelentős a mai pszichológiai szcénában, mert éppen ehhez

a fájóan elhanyagolt megközelítéshez szolgál – Borgos Anna és Bálint Ágnes pszichobiográfiai munkái mellett – igen jelentős és színvonalas hozzájárulással.

PINTÉR JUDIT NÓRA